

مطالعه تطبیقی عناصر و کیفیات بصری در نوشتار پوسترهای فرهنگی ایران در دهه ۶۰ تا ۸۰

هجری شمسی

مهنوش ساقی زاده^۱

گروه هنر و معماری، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

m.saghizade@gmail.com

سمیرا صفاری^{۲*}

دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

saffarisamira@gmail.com

چکیده

نوشتار تبیین گفتار است و نوشته را، شکل بصری سخن می توان شمرد. چگونگی رساندن پیام از طریق پوسترهای نوشتاری یکی از چالش برانگیزترین مسائل وجود در گرافیک می باشد. استفاده هوشمندانه از عناصر بصری در کنار حروف، با استفاده از فنون متفاوتی، سبب جذابیت اثر برای مخاطب می گردد و کارکردهای خاص خود را دارد. بررسی سیر تحول آثار گذشتگان، سبب یافتن نقاط قوت و ضعف آنان شده و راهکارهای جدید را برای آیندگان ارائه می دهد. هدف از این تحقیق، چگونگی به کارگیری عناصر و کیفیات بصری در نوشتار پوسترهای فرهنگی ایران در سه دهه اخیر است. روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی-تطبیقی می باشد. جمع آوری اطلاعات با روش کتابخانه ای و میدانی، با ابزار فیش برداری و کارت مشاهده صورت گرفته است. جامعه آماری شامل پوسترهای فرهنگی ایران در سه دهه اخیر بوده و نمونه گیری تصادفی بود. نتایج مطالعه تطبیقی نشان می دهد که پوسترهای دهه ۶۰ ه.ش کمترین بهره را از عناصر بصری برده اند و نوشتار به صورت ساده استفاده شده است. همچنین ترکیب ها متقارن و ایستا هستند. در نوشتار دهه ۷۰ ه.ش عناصر به صورت ریتمیک تر، ضمن حفظ تعادل، توازن، کنتراست و حرکت به کار برده شده است. همچنین نوشتار به صورت بافت به کار گرفته می شود. در آثار دهه ۸۰ ه.ش مانند دهه ۷۰ ه.ش محدودیت رنگ وجود دارد. اما در این برهه، شاهد نمایش ساختار آزادانه به همراه رهایی از گرید و ترکیب های نامتقارن در کنار آثاری ایستا می باشیم. البته در این دوره موضوع و مفهوم و برقرار ارتباطی بهتر و سریع تر مورد اهمیت بوده است.

واژگان کلیدی: تاپوگرافی، پوستر فرهنگی ایران، عناصر بصری، کیفیات بصری، مطالعه تطبیقی

Abstract

Writing is an elaboration of what is expressed in speech, so writing can be enumerated as the visual form of the speech. The quality of conveying a message through written posters is one of the most challenging issues existing in graphic. Smart and sophisticated use of visual elements alongside with the letters through adopting different techniques makes the work more fascinating for the audience and, therefore, it possesses its own specific functions. The survey of the evolutionary trend of the antecedents' works provides us with the strong and weak points therein the result of which would be new solutions and strategies that could be adopted by the later generations. The present research paper aims at the way the elements and the visual qualities could be applied in the writings of Iran's cultural posters from the recent three decades. The current study is an applied research in terms of its objective it is going to accomplish and it is a descriptive-analytical and comparative research in terms of the study nature. The information required for the study have been gathered through referring to libraries and carrying out field observations via taking notes and filling in observatory cards. The study population includes Iran's cultural posters from the recent three decades; furthermore, the study has been conducted based on a random method. The results of the current comparative study indicate that the posters from 1980s have most minimally enjoyed the visual elements and the writings were presented predominantly in a plain format. Also, it has been found out that the combinations are symmetrical and static. In writings belonging to 1990s, the elements and components of the writings have been designed more rhythmic while preserving composure, balance, contrast and motion. Also, it has been discovered that the writings were mostly applied in contexts. In the writings belonging to 2000s, quite like the works from 1990s, there is observed color limitation. But at this cross-section of time, we can bear witness to the presentation of a free structure accompanied by getting rid of grids and asymmetrical combinations along with static works. Of course, the topic, concept and establishing better and faster connection has been of a great importance in that period of time.

Keywords: typography, Iran's cultural poster, visual elements, visual qualities, comparative study.

مقدمه

در سراسر تاریخ همواره زیبایی خط و سیمای ظاهری زبان نوشتاری برای ملل و تمدن های گوناگون مورد ارزش بوده است. طراحی حروف یا تایپوگرافی، هسته اصلی دیزاین در ارتباطات بصری است. در دنیای مملو از اطلاعات و پیام های بی شمار، طراحی حروف است که حتی باید قبل از خوانده شدن در ابتدا توجه را جالب کند. تایپوگرافی خوب فقط نباید به این خلاصه شود که خواننده شود و دریافت گردد بلکه باید سهل الوصول و لذت بخش نیز باشد. ارتباط به وسیله جذب و جلب مخاطب آغاز می شود یعنی خواننده ابتدا می بیند و جذب شمایل طرح می شود و سپس در خواندن و کشف محتوای پیام تلاش خواهد کرد. حروف نگاری در هنر ایران به علت قابلیت های زیبایی شناختی و ویژگی های کاربردی خاص آن در همه شاخه های هنرهای تجسمی، به ویژه پوستر، جایگاه ممتازی دارد. هنر اطلاع رسانی توسط اعلان فرهنگی، به عنوان بخشی از سامانه اطلاع رسانی، از دیرباز تاکنون یکی از دغدغه های فرهنگ سازان دیروز و طراحان گرافیک امروز بوده است. پوستر یکی از اولین مولفه هایی است که مخاطب را به رویداد و یا شعار آن جذب می کند، که در این میان عناصر و کیفیات بصری و بکارگیری درست آن نقش عمده ای را در ایجاد جاذبه بصری ایفا می کند. عدم توجه به این مسله در نظام برنامه ریزی و مدیریت هنری، سبب کاهش بیننده و شکست صنعت اطلاع رسانی می گردد.

فرشید مثقالی، در کتاب «تایپوگرافی» پس از پرداختن به تاریخچه نوشتار و چاپ حروف، برخی از قواعد طراحی حروف را بازگو می کند. اصغر فهیمی فر و همکاران، در مقاله «ویژگی های حروف نگاری فارسی در طراحی اعلان در گرافیک» به بررسی ویژگی های حروف فارسی با بیانی حروف نگارانه در طراحی اعلان است که در کنار آن به کارکردهای حروف یا نوشته در اعلان و نقش حروف نگاری در اعلان و ارائه چند راهکار می پردازد. همچنین دکتر عفت السادات افضل طوسی، در کتاب «از خوشنویسی تا تایپوگرافی»، ضمن توجه به رویکرد تاریخی، کاربرد و ارتباط نوشتار و خط هنر مدرن، جایگاه آن را در رشته های هنری مانند گرافیک، نقاشی و... و ویژگی های بصری حروف پرداخته است. پژوهش حاضر، سیر تحول عناصر و کیفیات بصری در نوشتار پوسترهای فرهنگی ایران، در سه دهه اخیر را ارائه می دهد.

در هزاره سوم، با توجه به تکرار ی شدن فنون استفاده از حروف در پوستر، تغییرات در ظاهر آن ها مورد نیاز می باشد. آگاهی از چگونگی سیر تحول عناصر و کیفیات بصری در نوشتار پوسترهای فرهنگی ایران، در سه دهه اخیر، به طراحی خلاقانه آثار جدید کمک خواهد کرد. هدف از این پژوهش توصیفی-تحلیلی-تطبیقی ارائه راهکارهای مناسب جهت طراحی پوسترهای نوشتاری متفاوت است. ضرورت آن، ارائه روش نو در آینده، برای رشد گرافیک معاصر توسط طراحان، اساتید و دانشجوی می باشد. در این راستا ابتدا اهمیت تایپوگرافی، معرفی و اهداف آن مطرح می گردد. سپس فنون رایج استفاده از نوشتار در پوسترهای فرهنگی معاصر ایران ارائه می شود. در نهایت مقایسه عناصر و کیفیات بصری نوشتار در پوسترهای فرهنگی سه دهه اخیر بیان و در نتیجه گیری، جمع بندی مسایل بیان خواهد شد.

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی-تطبیقی می باشد. جمع آوری اطلاعات با روش کتابخانه ای و میدانی، با ابزار فیش بردای و کارت مشاهده صورت گرفته است. جامعه آماری شامل پوسترهای فرهنگی ایران در سه دهه اخیر بوده و نمونه گیری تصادفی بود.

یافته ها

تایپوگرافی

با اهمیت ترین وسیله های ارتباطی و ابزارهای انتقال پیام، زبان است و یکی از مهم ترین و قدیمی ترین گونه های زبان نیز زبان تصویر بوده است. زمانی انسان اولیه در غار، برای ثبت موضوعی، شکل ظاهری آن را بر روی دیوار ترسیم کرد، همان انسان با گذشت زمان، هنگامی که مفاهیم بیشتر و گسترده تر و در عین حال پیچیده تر شد یک سری علائم تصویری را به وجود آورد، انسانها با کنار هم گذاشتن این تصاویر قصد نوشتن مطلب و جمله ای کامل را داشتند، که به آن اصطلاحاً خط اندیشه نگار گویند. با گذشت زمان، خط تصویری، دیگر برای نمایش اشیا به کار نمی رفت بلکه بر اساس مفهوم متن، معانی گسترده تری پیدا شد و این خطوط بعدها مبدا پیدایش و ابداع خط

شد. پس از اختراع فن نوشتن و ابداع خط، آغاز کار نگهداری سوابق، مکتوب کارها و اندیشه های خطی شروع شد. رفته رفته که فن نوشتن رواج یافت و صورتی درست تر و سنجیده تر پیدا کرد، حفظ یادگارهای مکتوب کاملتر و مفصلتر شد. با رواج چاپ دستی و سپس اختراع صنعت چاپ در قرن ۱۵ میلادی، حروف ارزش خود را دوباره نمایان ساخت.

این اثرگذاری به حدی رسید که امروزه شاخه‌ای از هنر با عنوان گرافیک خط به نام تایپوگرافی به وجود آمده است. اکنون زمانی است که تایپ و حروف از تصویر پیشی می‌گیرد و این هنگامی است که با مقوله‌های عمیق فرهنگی و مفاهیم اجتماعی بیشتر سروکار پیدا می‌کنیم. در این زمان چاپ پیچیدگی‌های حروف را وادار به ساده‌شدن می‌کند و این استیلزیه کردن در غرب توسط صنعتگر چاپ و هنرمند طراح بر روی حروف لاتین انجام می‌شود. این بابی است برای بیان مفاهیم اجتماعی که با استفاده از تصویر بسیار سخت جلوه می‌نمود و در حقیقت تایپوگرافی نیز به تبلیغات شهری و سایر کاربردهای تبلیغات راه پیدا می‌کند و با گذشت زمان مورد اقبال مخاطبان و علی‌الخصوص هنرمندان طراح قرار می‌گیرد. (بلیک، [www. irfont.ir](http://www.irfont.ir)).

از این رو تایپوگرافی مهارتی است که پس از آنکه گوتنبرگ ۱ حروف متحرک چاپی را ابداع کرد، آموزش داده می‌شده است. تایپوگرافی شیوه ای در گرافیک است که با حضور چاپ در عرصه نشر کتاب به وجود آمده است. با آمدن چاپ، برای تلطیف کردن کلمات چاپی که خشک به نظر می‌رسیدند، حرکاتی در بخش هایی از لغات و برجسته کردن آن ایجاد می‌کردند. «بر طبق آخرین تعریف جامع دانشنامه‌ی بریتانیکا^۲: تایپوگرافی به معنای تعیین کردن ظاهر صفحه‌ی چاپی است.» (بلیک، www. irfont.ir). با این روش تفکر، هیچ تایپوگرافی قبل از نیمه اول قرن پانزدهم میلادی بوجود نیامده است. از رویکردی دیگر، حروف دیجیتالی که بر روی صفحه الکترونیکی ظاهر می‌شوند از این تعریف خارج می‌شوند. کلارک، تایپوگرافی را عبارت از انتخاب و طرح ریزی تایپ برای چاپ می‌داند. (کلارک، ۱۳۸۹، ص ۸۹)

تعریفی که از تایپوگرافی در ایران می‌توان ارائه کرد، با کشورهای دیگر کمی متفاوت است. کلمه تایپ ۳ در فارسی به نوشتار ترجمه شده است. در فرهنگ لغت حییم این واژه به معنی حروف چاپی (ماشینی) ترجمه شده است. (حییم، ۱۳۶۲، ص ۳۴۲). و در فرهنگ لغت آریان پور نیز، نویسنده از همین ترجمه بهره برده است. (آریانپور کاشانی، دلگشایی، ۱۳۸۸، ص ۴۷۸) در تعریف دیگری از لغت (گرافی) در فرهنگ الفبایی قیاسی، این اصطلاح به معنی (نگاری) آمده است. (مشیری، ۱۳۷۴، ص ۵۶۵). تایپ به معنی هر گونه شمایل نوشتار، مثل متن و حروف و علائم نگارشی است. و سر انجام تایپوگرافی در دائرة المعارف آکسفورد، به طراحی هنرمندانه، خلاق و حساس نسبت به حروف و کلمات در هر زبانی اطلاق می‌شود. (آکسفورد، ۱۳۹۴، ص ۵۱۱). اما به صورت جامع تر می‌توان گفت تایپوگرافی هنری است که در آن طراح می‌کوشد با تغییر عناصر متن، مثل اندازه، فاصله حروف، شکل حروف، فاصله خطوط، پاراگراف بندی و مواردی از این دست زبان بصری برای تایپ به وجود آورد. بطور اجمالی می‌توان اهداف تایپو گرافی را به شش گروه تقسیم نمود، که در نمودار ۱ نام برده شده است. (طیبی، ۱۳۷۸، ص ۲۲).

۱ - یوهانس گوتنبرگ، زرگر آلمانی و اولین مخترع ماشین چاپ و کلاً صنعت چاپ در اروپا بود. از یوهانس گوتنبرگ اغلب به عنوان مخترع Johannes Gutenberg .
صنعت چاپ یاد می‌شود اما آنچه را که او انجام داد ابداع اولین روش استفاده از حروف چاپی قابل جابجایی و ماشین چاپ بود که این امکان را فراهم می‌آورد تا بتوان مطالب نوشته شده گوناگون را با سرعت و دقت به چاپ رساند.

۲ . Encyclopædia Britannica

۳ . معادل فارسی فونت Type

اهداف تاپیوگرافی

- ۱- کشف و تشخیص جنبه‌های خلاق کاربرد حروف
- ۲- کمک کردن به درک هر چه بیشتر و بهتر مفاهیم نوشته
- ۳- کمک به جایگیری نوشته و موضوع در ذهن و خاطره مخاطب.
- ۴- عینی و محسوس کردن موضوع نوشتار
- ۵- برانگیزی کنجکاوی مخاطب در جهت درک ظرفیت‌های بصری نوشتار
- ۶- قراردادن موضوع نوشتار در فراسوی قوی تخیل مخاطب

نمودار اهداف تاپیوگرافی

در دنیای امروز انسان‌ها بیش از هر عصر دیگر، علی‌رغم فاصله‌های بسیار زیاد مکانی، با یکدیگر در ارتباط هستند. این ارتباط گاهی در کمترین زمان ممکن صورت می‌گیرد و شاید به همین دلیل عصر حاضر را عصر ارتباطات نامیده‌اند. در این ارتباط تنگاتنگ، دیگر نوشتارها و زبان‌های سنتی و حتی تخصصی، توانایی و گنجایش وسیع و سریع آن را ندارند. در چنین وضعیتی شاید بیش از همه، عناصر بصری می‌توانند کارآمد باشند. از اینرو تاپی اولین ماده در گرافیک برای ارتباط است. اولین شکل گرافیکی است که به سادگی معانی مختلف را بیان می‌کند.

وقتی در اثری تاپیوگرافی به کار می‌بریم در واقع با نوشته‌ها، تصویر ایجاد کرده‌ایم. در برخی مکاتب و دوره‌های گرافیک یکی از این دو مهجور مانده است، در دوره‌ای تصویر و در دوره‌ای نوشته. اکنون در دوره‌ای هستیم که حضور نوشتار در اثر گرافیک پررنگ‌تر شده است. (نجابتی، ۱۳۸۰، ص ۲۷). اگر در گذشته تاپیوگرافی طراحی حروف یا فن مکانیکی چیدن کلمات روی صفحه بود که با استفاده از حروف چوبی و یا سربی برای انتقال مفاهیمی به مدد کلمات ارائه می‌شد، اما امروز این هنر، با جرأت و جسارت طراحان پیشرو، و به مدد فن غول‌آسای چاپ و کامپیوتر و.. به مقوله‌ای بسیار پیچیده، ظریف و نافذ تبدیل شده است که در بسیاری از ابعاد زندگی بشر نفوذ کرده است. اکنون این شاخه از هنر گرافیک در طراحی روزنامه‌ها و نشریات و کتب کمیک استریپ^۴، تلویزیون، صفحات وب و طراحی مولتی مدیا^۵، تبلیغات تجاری، بسته‌بندی کالاها، تابلو و ویتترین فروشگاه‌ها، حتی معماری و آرایش فضا و طراحی پارک‌ها گرفته تا اشیای پیرامون و لوازم شخصی و البسه، حضوری پر کاربرد و ملموس دارد. (مثنالی، ۱۳۹۰، ص ۲۹).

فنون رایج استفاده از نوشتار در پوسترهای فرهنگی معاصر ایران

طراحی پوستر دارای چند ویژگی ثابت است که از مهمترین آنها می‌توان به آگاهی دادن به قصد آگاهی، جلب مخاطب و انتقال پیام اشاره کرد. طراح گرافیک هوشمندانه و هنرمندانه در قالب کلمات مختصر و با حروفی موزون و متناسب پیامش را ارائه می‌دهد. مهمترین

^۴ Comic Strip - داستان های مصور

^۵ Multimedia - مالتی مدیا در لغت به معنای چند رسانه ای است یعنی ارتباط و انتقال موضوع ها و مفاهیم با استفاده از رسانه های متفاوت همچون گفتار، موسیقی، عکس، متن، انیمیشن، محیط های تعاملی و رابط با کاربر است.

مسائلی که طراحان پوستر باید به آن توجه کنند نوع به کارگیری زبان بصری (نوشته و یا تصویر) حروف و نوشتار هماهنگ، نوع چینش عناصر (ترکیب) و اثر گذاری پیام به مدد آن است.

دیدن، خواندن، فهمیدن و لذت بردن از نکات کلیدی در نوع طراحی هر پوستر است. شکل غالب پوستر گاه تصویر است با متن و گاهی هم فقط متن است بدون تصویر و بر عکس. زمانی در اکثر پوسترها، حروف همچون عامل مکمل در کلیت طرح مطرح بود، ولی امروزه جایگاهی ویژه و شخصیتی خاص در پوستر دارد. امروزه تایپوگرافی در پوستر با شیوه ها و روش های گوناگون و با مقاصد مختلف صورت می گیرد و نقشی شاخص و بارز دارد. از جمله موارد و ویژگی های بصری در حساسیت بخشی در حروف و نوشتار فارسی می توان به ذکر چند ویژگی اشاره کرد:

یکی از این ویژگی ها، نقش معرف و اطلاع رسان (انتقال پیام) حروف می باشد. در پوسترهای اولیه که وظیفه معرفی کالا یا اثر هنری را بر عهده داشتند، کلمات و حروف تنها به اطلاع رسانی اعلان کمک میکردند و همچون عنصری بصری در اندازه های مختلف فضای پوستر را در بر می گرفتند. امروزه در کنار رسالت پیام رسانی، جنبه های مفهوم گرایی و زیبایی شناسانه مد نظر است. گاهی نوشتار به منزله عنصر بصری در اثر مورد استفاده قرار میگیرند. «در کنار تصاویر، نوشتار و حروف در نقش زبان بصری اثر محسوب می شوند و کارکردی واحد با تصویر دارند. پوسترهای ایرانی به نسبت نوع غربی آن تاکید بیشتر بر تصویر دارند تا نوشتار و این موضوع از نقیصه های آثار ایرانی در این مقوله است». (سینکی، ۱۳۹۲، ص ۹۰ و ۹۱)

یکی از کارکردهای نوشتار، کارکرد تصویری پنهان می باشد. تایپوگرافی در تقویت ویژگی بصری حروف و نزدیک کردن نوشته به تصویر می کوشد. در واقع، در دنیای امروز، تایپوگرافی و کاربرد حروف در لایه های پنهان بار معنایی هر حرف سر بر می آورد و معنا را از قالب کلمات جلوه گر میسازد. رونالد بارتز ادیب و فیلسوف فرانسوی می گوید: «در گذشته عکس ها و تصاویر معنا را به تصویر می کشیدند و امروزه نوشتار تصاویر را با خود حمل میکنند و تصاویر را با فرهنگ و تصورات آمیخته می سازد. (عابدینی، ۱۳۷۸، ص ۳۱)

گاهی نوشتار به منزله عنصر چالش برانگیز در ذهن مخاطب عمل میکند. جدا از رسالت اطلاع رسانی، تایپوگرافی در مقام عنصر تجسمی مستقل در ذهن مخاطب نقش ماندگاری بر جای می گذارد. خوانایی حروف و کلمات در پوستر مهم ترین کارکرد آن است و مهمتر آن است که باید چالش برانگیز باشد. به گونه ای که پس از خوانایی آن، هیجان ذوقی خاص به بیننده انتقال دهد. بنابراین در این موارد لازم است پس از انتخاب مناسب ترین روش نگارش، با ایجاد تغییراتی هوشمندانه، نوشتار را از حالت عام و معمول خارج کرده و به حالتی متمایز و متفاوت در آوریم. (نجابتی، ۱۳۸۴، ص ۱۰۴) از دیگر موارد می توان به تایپوگرافی با رویکرد زیبا شناسانه اشاره کرد. با بررسی پوسترهای ایرانی می توان به این نکته پی برد که خط و نوشتار در روند تایپوگرافی با جلوه مندی بصری جذابی کم و بیش به شکلی زیبا تبدیل شده است که در درجه اول مفهوم نوشته را قبل از خوانده شدن بیان کند. (سینکی، ۱۳۹۲، ص ۹)

استفاده از نوشتار به عنوان فرم محض (فرمالیستی) از دیگر فنون است. «جریان شکل گرایی صرف را می توان بیشتر در طراحی تایپوگرافی مشاهده کرد که در درجه اول شکل و جلوه های بصری آن مهم می نماید. گاهی طراحان و هنرمندانی که بدعت و شگفتی را به همراه زیبایی تنها هدف مهم بصری تعیین کرده اند، بدون توجه به موضوع پوستر، از شیوه هایی مثل سوار کردن حروف روی هم، کج و معوج کردن حروف، به هم چسباندن یا در هم فرو بردن، برداشتن خط کرسی و در هم ریختن حروف استفاده کرده اند. این گروه تا جایی پیش رفته اند که حروف را مانند نقاشی فرم محض در نظر گرفته و جریان مطرح در تایپوگرافی به سبک ایرانی در میان هنرمندان و منتقدان خوانا نبودن حروف در برخی از آثار است. یعنی هنرمند کلمه ای را طوری می نگارد که به سختی خوانده شود. این در حالی است که اصولا تایپوگرافی با هدف بهتر دیده شدن و خوانده شدن به وجود آمد. با آنکه حروف فارسی در مقابل حروف لاتین برای کار در حوزه حروف نگاری دارای پتانسیل بالایی است، برخی به اشتباه در این میان پا را فراتر می گذارند و نقاشی خط را به عنوان یکی از شاخه های تایپوگرافی به کار می بندند.» (مهر نگار، ۱۳۸۹، ص ۷)

مقایسه عناصر و کیفیات بصری نوشتار در پوستره‌های فرهنگی سه دهه

توسط نگارندگان، در تحقیق میدانی در مورد عناصر و کیفیات بصری نوشتار در جامعه پوستره‌های فرهنگی ایران در سه دهه اخیر، تعدادی پوستر با عنوان نمونه آماری، با روش نمونه گیری تصادفی، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. جدول ۱، ۲ و ۳، نتایج تحلیل تطبیقی را نشان می دهد که نوشتار از نظر نوع حروف و کارکرد طبقه بندی شده است. در دهه ۶۰ ه.ش شاهد دگرگونی بنیادین در هنرها از جمله گرافیک هستیم. و از آنجا که پوسترها عمده آثار گرافیک موجود در جامعه بوده است که بر روی دیوارهای مدارس، خیابانها و دانشگاهها و ادارات نصب می شد، دستخوش دگرگونی های فراوان موصوف قرار گرفته است. در میان حجم انبوهی از پوستره‌های سیاسی طراحی شده، توسط طراحانی خود جوش در دهه ۶۰، تعداد بسیار محدودی پوستر فرهنگی که توسط هنرمندان پیشکسوت طراحی شده اند را می توان شاهد بود. در ادامه به توصیف و تحلیل تعدادی از این پوسترها پرداخته می شود.

جدول ۱: بررسی عناصر و کیفیات بصری در نوشتار پوستره‌های فرهنگی دهه ۶۰ ه.ش

عناصر و کیفیات بصری در ترکیب نوشتار اثر	نمونه تصویری
<p>تعادل متقارن نوشتار</p> <p>توازن</p> <p>ترکیب ایستا</p>	<p>سومین نمایشگاه و فروشگاه سراسری کتاب فخر ۱۲ از ۲۳ تیر ۱۳۶۷</p>
<p>تعادل نامتقارن نوشتار</p> <p>ترکیب ایستا</p>	<p>دوباره شکفتن حس، باغیان امروز میدان آفرینش، هنرمندان، ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۳ ه.ش</p>
<p>تعادل متقارن</p> <p>هارمونی، توازن</p> <p>ترکیب ایستا</p>	<p>50th Anniversary of the birth of SAAR (Iranian teacher) persian-50.com</p>

<p>تعادل نامتقارن</p> <p>توازن</p> <p>ترکیب ایستا</p>	
---	--

با توجه به جداول فوق، می توانیم به این نتیجه برسیم که پوستره‌های فرهنگی دهه ۶۰ ه.ش، با وجود محدودیت های غالب با توجه به جریان تفکر انقلابی، سیر توالی خود را همچنان پیموده است. نوشتار در این پوستره‌ها دارای نقشی فرعی و صرفاً اطلاع رسان بوده است و در کنار تصویر که عنصر اصلی بوده، به کار برده شده است. همانطور که مشاهده شد، نوشتار به صورت تایپ شده با فونتی ساده و معمولاً تیترگونه و با محدودیت رنگی به کار رفته است. استفاده از گرید در پوستره‌های این دهه، ساختاری منظم و با قاعده به آثار داده است. می توان گفت بارزترین خصوصیت نوشتار این دهه، خوانایی و انتقال هرچه سریع تر پیام بوده است که معمولاً فقط به زبان فارسی استفاده شده است. و هنرمند سعی و تلاشی پیرامون حساسیت بخشی به نوشتار و استفاده خلاقانه از حروف نداشته است.

به وجود آمدن ثبات نسبی پس از پایان جنگ، سیل فارغ التحصیلان و طراحان جوان با انرژی و آغاز دوران دیجیتال (کامپیوتر) و... موجب شد طراحی گرافیک در دهه ۷۰ جان تازه ای بگیرد. رواج کامپیوتر، تنوع و افزایش فونتهای فارسی را در پی داشت و کشف ظرفیت های بصری خط با علاقه بیشتری دنبال شد و می توان گفت در عین حال که کارهایشان متأثر از آثار طراحان قبلی بود؛ ولی در طول زمان راه خود را پیدا کرده و هر کدام روش مختص به خود را دنبال کردند.

جدول ۲: توصیف و تحلیل نوشتار در پوستره‌های فرهنگی دهه ۷۰ ه.ش

عناصر و کیفیات بصری در ترکیب نوشتار اثر	نمونه تصویری
<p>نقطه، خط، سطح، بافت، رنگ</p> <p>تعادل متقارن، توازن، ریتم، هارمونی، کنتراست مثبت و منفی، ترکیب ایستا</p>	
<p>خط، رنگ، سطح</p> <p>تعادل متقارن، توازن، ریتم، هارمونی</p> <p>کنتراست بین حروف اطلاع رسان و زیباشناسانه، ترکیب ایستا</p>	

<p>خط، رنگ، بافت</p> <p>نامتقارن، ریتم، هارمونی</p> <p>ترکیب پویا</p>	
<p>تبادل نامتقارن، توازن</p> <p>ترکیب پویا</p>	
<p>تبادل متقارن، توازن، ترکیب ایستا</p>	
<p>نقطه، خط، سطح، رنگ، بافت</p> <p>تبادل، توازن، ریتم، هارمونی</p> <p>ترکیب پویا</p>	
<p>بافت، سطح</p> <p>تبادل متقارن، توازن، ترکیب ایستا</p>	

به نظر می رسد که در پوستره‌های فرهنگی دهه ۷۰، تنها وظیفه نوشتار، خوانایی و اطلاع رسانی سریع (آنچه در دهه ۶۰ مطرح بود) نیست و تلاش شده است از حروف، در جهت ترکیب بندی و صفحه آرایی استفاده شود. در این دهه ضمن بازگشت به خوشنویسی، پتانسیل بالای حروف فارسی در طراحی و ابداع کشف، و مورد استفاده قرار گرفت. و نوشتار در کنار نقش اطلاع رسان خود، به منزله عنصر بصری در کنار تصویر و گاهی فراتر از آن، به عنوان تنها عنصر شکل دهنده اثر مورد استفاده قرار گرفت. با بررسی عناصر نوشتاری در پوستره‌های این دوره در می یابیم که شکل طراحی و به کارگیری حروف در پوستره‌های دهه ۷۰ ش. یکسان نیست و در بسیاری موارد متفاوت است. و نوشتار به صورت فی البداهه یا دستنویس، استفاده از نوشتار بر پایه خوشنویسی و در برخی آثار استفاده از فونت و حرکت به سوی فرم گرایی دیده می شود. میل به رهایی از ساختار و چهارچوب گرید در نوشتار از دیگر ویژگی های پوستره‌های فرهنگی این دوره است. در برخی آثار با حساسیت بخشی به حروف تاییبی از جمله کم کردن فواصل بین حروف، استفاده از فضای منفی حروف، روی هم قرار دادن حروف و.. میل به فرم گرایی و استفاده فرمالیستی از حروف مشاهده می شود و جنبه خوانایی آن کمتر مد نظر بوده است.

پس از عبور از دهه ۷۰.ش و با تغییر شرایط اجتماعی در ورود به دوره ای موسوم به دهکده جهانی، گرافیک و از جمله پوستر در دهه ۸۰.ش تحت تاثیر قرار گرفت. ورود گروه جدیدی از طراحان جوان به عرصه گرافیک، موجب خلق آثاری شد که هم تحت تاثیر طراحان گذشته بود و هم سبک و سیاق شخصی و منحصر به فرد را به نمایش می گذاشت.

جدول ۳، بررسی عناصر و کیفیات بصری در نوشتار پوسترهای فرهنگی دهه ۸۰ه.ش

عناصر و کیفیات بصری در ترکیب نوشتار اثر	نمونه تصویری
<p>تعادل نامتقارن، توازن، ریتم، منتشر، ترکیب پویا</p>	
<p>بافت، تعادل متقارن، توازن، هارمونی متمرکز، ترکیب ایستا</p>	
<p>بافت، تعادل نامتقارن، توازن، ریتم، هارمونی منتشر، ترکیب ایستا</p>	
<p>خط، رنگ، تعادل نامتقارن، توازن، ریتم، هارمونی منتشر، ترکیب پویا</p>	
<p>نقطه، حجم، بافت، رنگ تعادل متقارن، توازن، ریتم، هارمونی نوشتار منتشر، ترکیب ایستا</p>	
<p>خط، بافت، تعادل متقارن، توازن، منتشر، ترکیب ایستا</p>	

<p>خط، شکل، بافت، رنگ، حرکت</p> <p>تعادل نامتقارن، توازن، ریتم، هارمونی،</p> <p>متمرکز، ترکیب پویا</p>	
--	--

در تصاویر و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که در مورد نوشتار پوستره‌های فرهنگی در دهه ۵۸۰ ش، می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که در این دهه طراحان انرژی اصلی در آثار گرافیکی خود را بر روی تایپ و نوشتار فارسی گذاشته‌اند و در آثار خود به نوعی بیان شخصی دست یافته‌اند و از قواعد و اصول خاصی پیروی نمی‌کنند. می‌توان گفت که خوانایی در این دهه کمتر مورد توجه بوده و در بعضی موارد اصلاً مد نظر نبوده است و نوشتار در این آثار بدون توجه به معنای نوشتاری آنها، با نگاه زیبایی‌شناسانه و فرمالیستی، به عنوان عناصر تصویری مورد استفاده قرار گرفته است. یکی از ویژگی‌های نوشتار در پوستره‌های فرهنگی این دهه، رجعت به هنر گذشته ایران است و از این رو می‌توان گفت رویکرد به تاریخچه و هویت ملی ایران داشته است و رویکردی پست مدرن در آنها مشاهده می‌شود.

در بررسی تطبیقی نوشتار در پوستره‌های فرهنگی (۶۰ تا ۵۸۰ ش) به رغم شباهت‌ها و هم‌سویی‌هایی که با هم دارند، تفاوت‌های فراوانی در زمینه‌های گوناگون بصری، ساختار، کارکرد و... را می‌توان شاهد بود که موجب تفاوت در ماهیت و ذات نوشتار در دهه‌های مذکور شده است. در این بخش از تحقیق به مقایسه نوشتار در این دهه‌ها پرداخته می‌شود. در جدول ۴ مقایسه نوشتار سه دهه از منظر عناصر و کیفیات بصری مشاهده می‌شود.

جدول ۴: مقایسه عناصر و کیفیات بصری در نوشتار پوستره‌های فرهنگی سه دهه (۶۰-۵۸۰ ش)

دوره	عناصر بصری	کیفیات بصری	ترکیب و ساختار
دهه ۶۰ ش		تعادل، توازن، تقارن	ایستا
دهه ۷۰ ش	نقطه، خط، بافت، رنگ	تعادل، توازن، تقارن، نامتقارن، ریتم، حرکت، هارمونی، کنتراست	ایستا - پویا
دهه ۸۰ ش	نقطه، خط، بافت، رنگ	تعادل، توازن، تقارن، نامتقارن، ریتم، حرکت، هارمونی، کنتراست	ایستا - پویا

بحث و نتیجه گیری

در مقایسه نوشتار دوره های مذکور از لحاظ عناصر و کیفیات بصری که به نوعی ساختار و ترکیب نوشتار را شکل می دهد، مشاهده می شود که نوشتار در دهه ۵۶۰.ش، کمترین بهره را از عناصر بصری همچون رنگ، بافت، ریتم، کنتراست و.. برده است و نوشتار در ساده ترین شکل و معمولا به صورت ترکیبی متقارن و ایستا در پوستر مشاهده می شود. نوشتار این دهه معمولا سیاه و مشکی بدون هیچ رنگ دیگری آمده است. آثار این دهه بر پایه گرید شکل گرفته اند و نظم و قاعده ویژگی بارز آن است. ولی در نوشتار دهه ۵۷۰.ش، همانند دهه ۵۸۰.ش، در نوشتار پوسترهای فرهنگی شاهد استفاده از عناصر و کیفیات بصری همچون رنگ، بافت و ریتم در حروف و تعادل، توازن، ریتم، حرکت، کنتراست و.. در ترکیب و ساختار نوشتار هستیم. طراح گاهی از بافت در جهت بیان بهتر نوشتار استفاده کرده است و گاهی با حروف ریز ایجاد بافت نموده است. در آثار دهه ۷۰ و ۸۰.ه.ش شاهد آثاری با ویژگی محدودیت و تنوع رنگی هستیم. رهایی از گرید و ساختاری آزادانه و پویا در برخی آثار دوران مذکور مشاهده می شود که موجب می شود در کنار آثار ایستا، شاهد نوشتار پویا هم باشیم. این رهایی و پویایی، ترکیب و تعادلی نامتقارن را در پی داشته است. و همانطور که در مطالب پیشین اشاره شد، نوع ترکیب در جهت موضوع و مفهوم و برای برقرار ارتباطی بهتر و سریع تر بوده است.

با توجه به نتایج فوق، پیشنهاد می شود که در پوسترهای جدید، به صورت فعال تر از عناصر بصری استفاده گردد. پویایی در ترکیبندی، باتوجه به موضوع الزامی است؛ البته تناسب با موضوع مورد اهمیت می باشد. زیرا سبب جذابیت برای مخاطب می گردد. تجربه و تمرین فراوان در استفاده از نوشتار در پوستر و تلفیق آن با عناصر بصری مورد نیاز طراحان امروز است. زیرا باعث ایجاد سبک های جدید و نوآوری خواهد شد. ایجاد فضای بصری جدید، آشنایی زدایی از عادت های گذشته را در پی دارد که نتیجه آن جذب مخاطب بیشتر به آثار و انتقال مفهوم به طیف بیشتری از جامعه است.

منابع

۱. آریانپور کاشانی، منوچهر و بهرام دلگشایی؛ ۱۳۸۸، بزرگ فرهنگ انگلیسی-فارسی پیشرو؛ نشر الکترونیکی و اطلاع رسانی جهان رایانه، تهران.
۲. آکسفورد، المنتری؛ ۱۳۹۴، دیکشنری آکسفورد؛ ترجمه علی قدس، نشر هنرور، تهران.
۳. بلیک، پیتر؛ ۱۳۹۲، تایپوگرافی چیست؛ ترجمه رضا سالاری فر www.irfont.ir
۴. حییم، سلیمان؛ ۱۳۶۲، فرهنگ کوچک حییم فارسی - انگلیسی؛ نشر فرهنگ معاصر، چاپ اول، تهران.
۵. سینکی، صبا؛ ۱۳۹۲، ویژگیهای حروف نگاری فارسی در طراحی اعلان در گرافیک ایران؛ فصلنامه علمی پژوهشی نگره، شماره، ۲۵، تهران.
۶. طیبی شیوا، حسن؛ ۱۳۷۸، حروف نگاری و امکانات حروف در طراحی گرافیک؛ نشر دانشکده هنر، تهران.
۷. عابدینی، رضا؛ ۱۳۷۸، جهت اطلاع (خبرنامه مشترک انجمن صنفی و شرکت تعاونی طراحان گرافیک ایران)؛ شماره ۹، تهران.
۸. مثقالی، فرشید؛ ۱۳۹۰، تایپوگرافی؛ نشر چاپ و نشر نظر، تهران.
۹. مشیری، مهشید؛ ۱۳۷۴، نخستین فرهنگ الفبایی - قیاسی زبان فارسی؛ نشر سروش، تهران.
۱۰. نجابتی، مسعود؛ ۱۳۸۰، خط در گرافیک؛ فنی حرفه ای، تهران.